

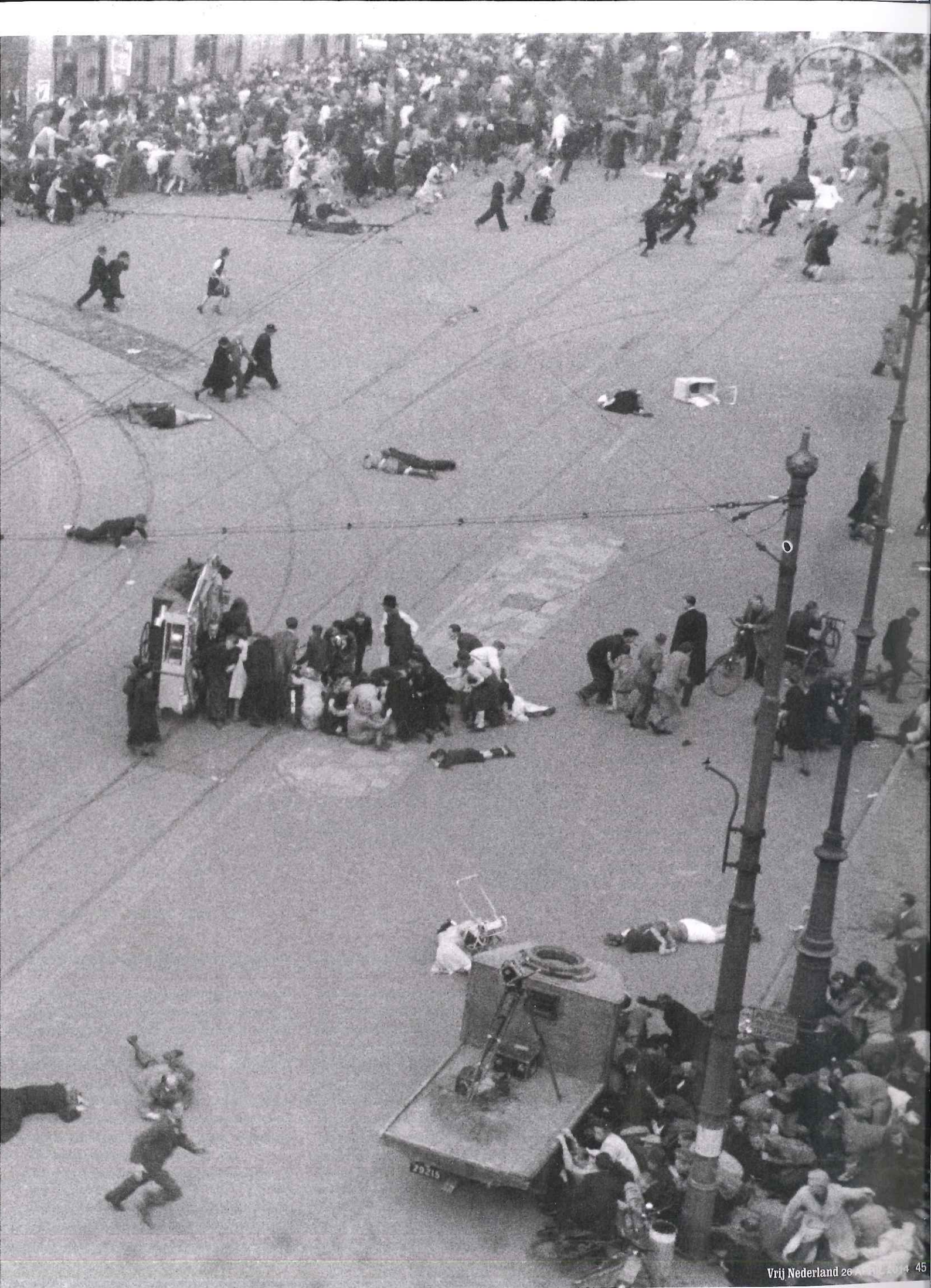

De beschieting op de Dam in mei 1945

Vrolijke, zwarte maandag

Volgens de mythe begon een Duitser op 7 mei 1945 zomaar te schieten op de feestvierende menigte op de Dam. Maar was dat wel zo? Het nog niet eerder vertelde verhaal van Drie Dwaze Dagen tussen oorlog en vrede.

door Auke Kok infographic Frédéric Ruys

Wie op het balkon staat, voelt zich kwetsbaar. De mensen op de Dam, ontspannen kuierend in de voorjaarszon, lijken veel dichterbij dan je denkt als je beneden staat en

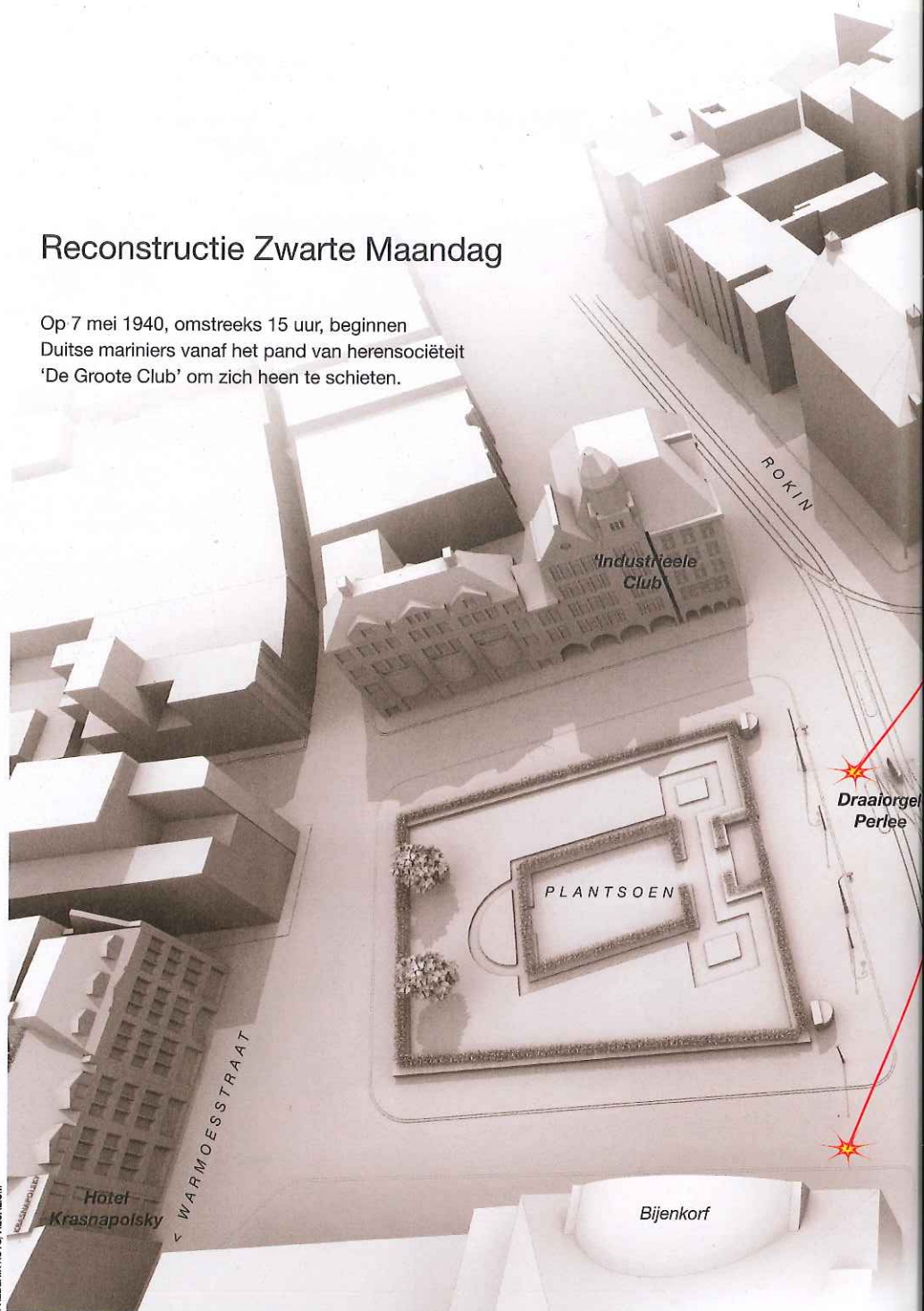
naar boven kijkt. Het is alsof je eenvoudig op hun schouders zou kunnen stappen terwijl het volk rechts de Kalverstraat, of links de Paleisstraat inloopt. En het is dus ook alsof zij zomaar op jouw balkon kunnen springen, op dit verrassend kleine balkon van één bij drie meter achter een dijhoge balustrade, die niet van massief smeedijzer blijkt te zijn maar van zink. De randen en het gevlochten bloemwerk zijn hol. Het lijkt heel wat, zo'n balustrade op de eerste etage van een statig hoekpand bij het Paleis op de Dam, maar het stelt niets voor. Je kukelt er zo vanaf. En dan de geluiden. Alles komt hard je balkonnetje op, alsof het versterkt is. Je krijgt de neiging om de mensen hier beneden – allemaal zo raar dichtbij – af te luisteren. Misschien is dat wat die man voelde, toen hij zijn misdaad beging. De man met de mitrailleur. Hij zag geen groepjes ontspannen shoppers en toeristen, zoals ik nu; hij zag op die Zwarte Maandag in mei 1945 een indrukwekkende mensenmassa, joelend, zingend, krijsend, duizenden Hollanders die dolblij waren dat alle gehate militairen zouden oprotten naar dat vervloekte Duitsland van ze. Op enkele meters van het hoekpand stonden Spaanse ruiters, een houten versperring met uitstekende punten en prikkeldraad. De Grootte Club, de deftige herensociëteit, was een *Stützpunkt* voor de Wehrmacht, een soort vesting zoals Amsterdam er vele telde. De superieuren van de man met de mitrailleur hadden het vier etages hoge pand in 1942 gevorderd en nu zouden de bewoners, honderdvijftig à driehonderd leden van de Kriegsmarine, zich hier veilig moeten voelen. Wat ze niet deden. Er gebeurde van alles in de nabijheid van De Grootte Club om het benaauwd van te krijgen.

Toen schoot hij.

Tenminste, daar lijkt het sterk op. Er moet iets aan vooraf zijn gegaan. Wat de mythe wil, namelijk dat de deuren plotseling openzwaaiden en dat een al dan niet dronken Duitse militair woedend op de feestvierende menigte schoot, lijkt te filmisch om waar te zijn. Het beeld kwam in de naoorlogse moraal goed van pas om aan te geven hoe slecht de Duitsers waren en hoe onschuldig de Nederlanders. Een bloedbad als laatste gruwel. De laatste zonde van een crimineel regime. In tal van publicaties kom je het beeld tegen, begeleid door hartverscheurende foto's van slieten mensen achter een lantaarnpaal. Zelfs in het vorig jaar verschenen *Leven met de vijand, Amsterdam onder Duitse*

Reconstructie Zwarte Maandag

Op 7 mei 1940, omstreeks 15 uur, beginnen Duitse mariniers vanaf het pand van herensociëteit 'De Grootte Club' om zich heen te schieten.

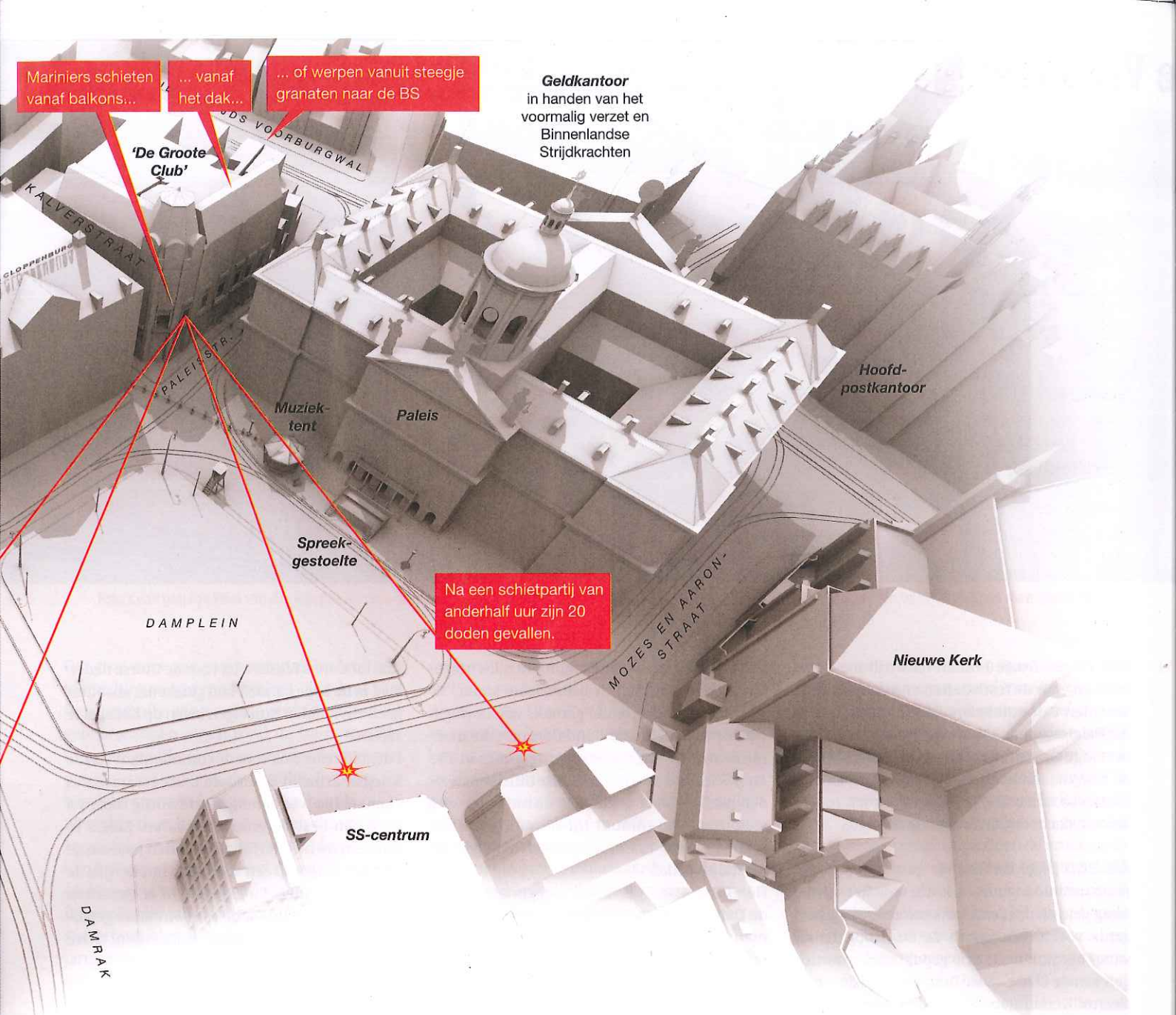
bezetting 1940-1945, schrijft de Duitse historica Barbara Beuys: 'Als uit het niets klinkt er rond drie uur geweervuur op de Dam. Onder het volk breekt paniek uit.'

Zou kunnen. Maar militairen schieten niet zomaar op weerloze burgers, zelfs niet als het Duitsers zijn die na jarenlange medewerking aan grootscheepse politieke misdaad weten dat *alles vorbei* is. Wat was hier aan de hand?

Op houten wielen

Om drie uur in de middag klinkt inderdaad het dodelijke salvo. Schijnbaar 'uit het niets' vallen er dan twintig doden en honderd gewonden – op een dag die alles in zich had om schitterend te worden. Na een reeks van frisse, zelfs koude meidagen was het kwik naar de vijftien graden

gestegen en zo had het geleken alsof zelfs de Heer – toen nog alom aanbeden – meehielp om het feestelijk onthaal van de bevrijders op 7 mei in een heerlijk en welverdiend zonnetje te zetten. Er werd gedanst. Leon Perlee, kleinzoon van orgelbouwer Gijs Perlee, had Het Snotneusje met zijn weelderige versierselen van de Westerstraat in de Jordaan naar de Dam gesleept, want op hoogtijdagen moest je op de Dam zijn, dat wist iedere Amsterdammer. Bovendien had de voormalige verzetskrant *Het Parool* de dag ervoor, zondag, papertjes op de winkelruiten laten plakken: 'Morgen komen zij!' Het werd tijd ook – drie dagen eerder, op vrijdagavond 4 mei, maakte de BBC de capitulatie van het Duitse leger al bekend en dat geweldige nieuws was de zaterdag erna verspreid door

Mariniers schieten vanaf balkons...
 ... vanaf het dak...
 ... of werpen vanuit steegje granaten naar de BS

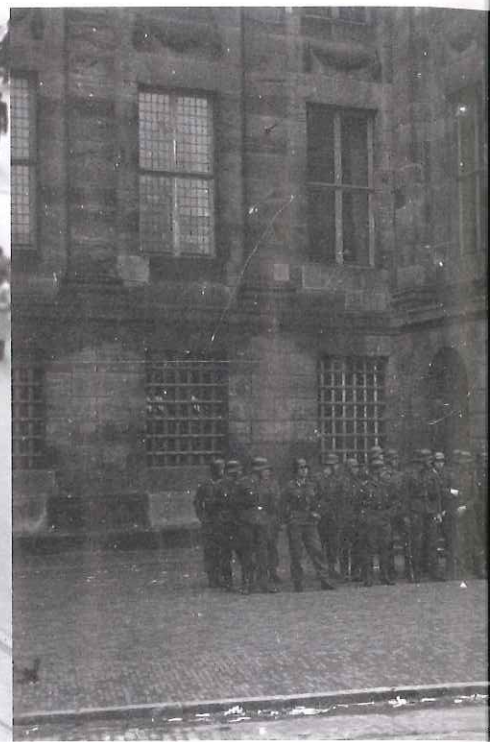
Geldkantor
 in handen van het voormalig verzet en Binnenlandse Strijdkrachten

Na een schietpartij van anderhalf uur zijn 20 doden gevallen.

Er gebeurde van alles rond De Grootte Club om het benauwd van te krijgen

Radio Oranje en de verzetskranten. Vandaag moet het gebeuren. Het Snotneusje was schuin voor De Bijenkorf komen te staan, bij het Damplantsoen (waar nu het Nationaal Monument staat), zoals het gedeelte voor Grand Hotel Krasnapolsky toen werd genoemd, waar de mensen languit in het gras lagen of wat kuierden langs de heesters. Het orgeltje stond dus midden op straat, maar dat gaf niet; trams reden al in geen maanden meer, er was geen stroom en in de hongerwinter hadden de radeloos vermagerde inwoners van de hoofdstad 's nachts duizenden houtblokken vanonder de rails vandaan getrokken om die thuis in de kachel te doen. Auto's waren er ook niet, fietsen ook maar nauwelijks, en bovendien kon je, zoals een aanwezige later schreef,

op het Damgedeelte voor het Paleis 'over den hoofden loopen'. Dat kon je temeer daar haast niemand werk had, de economie lag stil. Nee, dat orgeltje stond daar goed. Het stond er zelfs – maar dat kon orgeldraaier Perlee niet weten – strategisch, en wel zodanig dat het Amsterdam Museum het orgeltje later in zijn collectie zou opnemen als relikwie van deze vrolijke, zwarte Maandag. Het Snotneusje was in de late ochtend nog een charmant, zij het willekeurig geval op houten wielen, een van de 32 draaiorgeltjes in Amsterdam. Vanwege de gebeurtenissen zou het beroemd worden, een icoon van het ongehoofde. Hollandse liedjes klonken, het *Wilhelmus* mocht gelukkig weer gespeeld worden, voor het Paleis (en dicht bij De Grootte Club) waren een muziek-

tent en een fraaie houten feesttribune opgetrokken voor de festiviteiten en voor plechtige woorden van notabelen. Uit de koepel boven het Paleis wapperde een oranje vaan, en zo was het enige waar het deze dag nog aan mankeerde de zaligmakende en verlossende aanblik van Canadese tanks. Die verlossers zouden zo wel komen, dacht de aanzwellende menigte.

Als een plas benzine

Rond het middaguur – drie uur voor het salvo – steeg gejuich op. Een kleine colonne van geallieerde voertuigen kwam de Dam opgereden vanaf het Rokin. De drie gepantserde voertuigen van de Britse 49ste Infanteriedivisie – nog slechts verkenners – werden onmiddellijk klemgezet door een uitzinnige mensenmassa. Het onderdeel van de beroemde Polar Beardivisie reed voetstaps langs het Paleis, van bovenaf bekeken door tientallen leden van de Kriegsmarine in De Grootte Club. De mariniers hingen ontspannen op het balkonnetje, of uit de vele ramen in de Paleisstraat, of aan het hek bovenop het dak, om maar niets van het schouwspel te hoeven missen. Daar zijn foto's van. Je kunt zelfs een Duitse militair de wacht zien houden op straat bij de Spaanse ruiters. Op zijn gemak. Sterker nog, tijdens het verblijf van de Britse verkenners op de Dam reden enkele meters verderop trucks volgeladen met Grüne Polizei en Waffen-SS de andere kant op. Dat kon allemaal, het waren gekke dagen.

Een beetje té gekke dagen, vonden de Britse militairen. Ze besloten snel weer weg te gaan uit het centrum: te veel hysterische mensen en vooral te veel gewapende Duitsers én gewapende leden van de Binnenlandse Strijdkrachten op straat. Dat kon nooit goed gaan. Een lid van de colonne zou Amsterdam later vergelijken met een plas benzine. Eén vonkje en de uitgemergelde binnenstad, waar niemand de

baas leek te zijn, waar elk moment alles mogelijk leek te zijn, zou in lichterlaaie staan. 'Ik voelde me niets op mijn gemak,' zou oorlogscorrespondent L. Marsland Gardner, die mee reisde met de Engelse verkenners, later in *The Daily Telegraph* schrijven. 'Duitse officieren werden heen en weer geduwd in de menigte, wier stemming van minuut tot minuut wisselde, schommelend tussen uitgelaten vreugde en razende woede.'

Het Britse 49ste Verkenningsregiment verliet de Dam in de richting vanwaar het was gekomen: terug naar de Leidsestraat en dan door naar de Berlagebrug, ten zuidoosten van de stad.

Oudere militairen

De uitgelaten vreugde en razende woede moeten luid en duidelijk achter het zinken balkonnetje naar binnen zijn gekomen. Misschien intimiderend luid. Overal stonden de ramen van De Grootte Club wijd open.

De Duitsers verbaasden zich over de blijdschap van al die Nederlanders – vergeleken bij andere landen, zelfs met België, was de bezetting van Nederland kalm verlopen. Natuurlijk, met de geallieerden was na de zomer van 1944 zwaar gevochten in Zeeland en Gelderland, maar hier in Amsterdam was de relatie met de bevolking nogal *ruhig* gebleven. Ook de toegenomen hardvochtigheid in het laatste oorlogsjaar, de sabotage door verzetslieden en de soms gruwelijke Duitse represailles konden de indruk niet wegnemen dat het vanuit Duits oogpunt al met al erger had gekund. Niet toevallig waren de meeste in Nederland geleverde soldaten van B-garnituur geweest. Het kleine, betrekkelijk ongevaarlijke buurland kon wel worden afgedaan met oudere militairen, vaak al vaders met gezinnen die iets te verliezen hadden. En die, nu Hitler onder de zoden van Berlijn lag en gene-

raal Johannes Blaskowitz voor de Duitse nederlaag in de Lage Landen had getekend, absoluut geen zin hadden hun eigen leven op het spel te zetten.

Dat gold zeker ook voor de commandant van de Kriegsmarine in De Grootte Club, Hauptmann Claasse. Die was al lang geen twintig meer en deed zijn best de orde te bewaren. Elders in Amsterdam hielpen Duitse soldaten mee om de mensen netjes op een afstand te houden als de Britse verkenners langsreden. Of ze wachtten keurig in het gelid tot de overwinnaars gepasseerd waren. Sommigen salueerden. Rare dagen, zoals gezegd.

Types in blauwe overalls

Na het verdwijnen van de drie gepantserde voertuigen bleef de massa op de Dam. Er zou vast nog meer komen. Leden van de Duitse marine liepen hun steunpunt op de hoek Paleisstraat-Kalverstraat in en uit – en wat zij zagen en hoorden van kameraden loog er niet om. De sfeer veranderde. Met name achter het Paleis werden leden van de Kriegsmarine en andere Duitse militairen aangehouden, van hun wapens ontdaan en de politiepost in het Paleis ingedreven.

'De militairen werden onder gejuich en gejuich het paleis in geschopt'

Foto's van getuige Wiel van der Randen, in chronologische volgorde. Vlnr: Duitsers marcheren op de Nieuwezijds; Duitse soldaten bij het Paleis; de menigte op de Dam

Dat ging verre van zachtzinnig en onder luide toejuichingen van omstanders. Ook daar zijn foto's van. (Er zijn sowieso veel foto's van de gebeurtenissen op en rond de Dam; menige fotograaf en filmer was er die vrolijke morgen opuit getrokken om de inhuldiging van de bevrijders vast te leggen. Onder hen de bijna 29-jarige, later bekend geworden cineast Bert Haanstra.) Je ziet Duitsers schuchter met de handen omhoog op de grond zitten, als honden in bedwang gehouden door leden van de Binnenlandse Strijdkrachten.

Dat de burgerbevolking haar wraakgevoelens na jaren van vernedering en ellende de vrije loop liet, was minder opmerkelijk dan dat de BS tot zulke handelingen overging. Afsproken was dat de BS, een samenwerkingsverband van de belangrijkste verzetsgroepen, het ontwapenen van de Duitsers zou overlaten aan de Canadezen. Nu gebeurde toch waar de Duitsers bang voor waren. Het ene na het andere lid van de Wehrmacht werd opgebracht door lieden die in Duitse ogen niet veel meer waren dan onbehouden en onberekenbare types in blauwe overalls met een soort van omgekeerde beslagkommen op hun hoofd – minderwaardige quasi-militairen van wie geen correcte behandeling overeenkomstig het oorlogshandboek kon worden verwacht. Zo bleek ook wel. 'De militairen werden onder gejoel en gejuich van omstanders door de BS het paleis in geschopt en geslagen,' schreef een aanwezige later aan *Het Parool*.

De toen achttienjarige Theo Bosma liep door de Kalverstraat naar de Dam. Hij stuitte op de Spaanse ruiters voor De Groote Club. 'Daarvoor stonden mariniers, ze werden door de mensen gesard, gepest,' meldt Theo Bosma op de website de-dam-zevenmei1945.nl. Op filmbeelden is te zien hoe verschillende aanwezigen door elkaar liepen. Verdwaasde burgers, Duitse militairen, Binnenlandse Strijdkrachten, iedereen deed

maar wat in een uitgelaten maar beladen chaos met overal wapens en een groeiend Wild-Westgehalte. Vaak handelden de BS zoals was afgesproken, kalmerend, gericht op ordehandhaving, gediensig. 'Ongeveer twaalf uur passeerde een vrouw met heerenrijwiel en een gevulde jutezak,' rapporteerde een commandant van de BS. 'Plotseling een volksoptocht en naar waarschijnlijk wenschte de burgerij zich van dit geval meester te maken aangezien de vrouw een Duitse was en voor de Wehrmacht had gewerkt, waarna door ons werd ingegrepen en zodoende bovengenoemde goederen in ons bezit kwamen.' De BS'er voorkwam dat de volksoptocht er met tachtig kaarsen, twee batterijen en een pak lucifers vandoor ging, 'bovendien 1 heerenrijwiel'. Fijn – maar zo ging het lang niet altijd.

Ongewenste ontwapening

Er gebeurde nu veel tegelijk, en wel zoveel dat van een exacte en betrouwbare reconstructie geen sprake meer kan zijn. Getuigen spreken elkaar tegen, op veel documenten ontbreekt een tijdsaanduiding of die klopt weer niet met andere documenten. De toen zestienjarige G.M.F. Theuwkens omschreef de gebeurtenissen op de Dam in een brief aan *NRC Handelsblad* aldus: 'Ik stond niet ver van De Groote Club toen er midden in het gewoel een Duitse marineman, bewapend met een machinepistool, kwam aanrijden. Hij werd aangehouden en men trachtte hem te ontwapenen. Hij stapte af en met zijn wapen in de aanslag, klaar om te schieten. Voordat het echter tot een schietpartij kwam, werd de marineman door een Amsterdamse politieagent in zijn been geschoten. In hoeverre dit incident heeft bijgedragen aan het daarop volgende drama weet ik niet.' In ieder geval heeft brievenschrijver Theuwkens de twee feiten 'altijd aan elkaar' verbonden.

Het kan zijn. Ook vrouwen speelden een rol. Achter het immense, carrévormige gebouw van De Groote Club loopt een smal steegje tussen hoge muren naar de Nieuwezijds Voorburgwal. De nooduitgang. Via dit pijpenlatje moet menig damesbezoek zich stiekem in het avonddonker bij de herensociëteit hebben gemeld. Verhalen over minnaressen van prins Bernhard en prins Hendrik doen de ronde. In de oorlogsjaren ging dat ook zo. Op 7 mei 1945 nam een vrouw afscheid van een Duitse marinier op de plek waar het steegje uitkomt op de Nieuwezijds. Dat was onwijs, na de bevrijding konden 'moffenhoeren' zich beter verstoppen. 'Het werd gezien door BS'ers,' aldus een brief van een getuige in het archief van het Verzetsmuseum. 'Ze gingen naar dat meisje toe om haar te pakken. Toen begon die Duitser te schieten en werd er door de BS'ers vanaf het Geldkantoor geschoten.' Het Geldkantoor – tegenwoordig een filiaal van Albert Heijn – was een massieve en strak vormgegeven dependance van het meer gotische en renaissancistische Hoofdpostkantoor ernaast. In beide gebouwen zaten ex-verzetslieden. Die hadden de gebouwen deze ochtend – op eigen gezag – al overgenomen van Duitse militairen om hen vervolgens naar de politiepost in het Paleis te brengen.

Deze ongewenste ontwapening door BS'ers zal hebben bijgedragen aan het kwaad en/of bang maken van de Duitsers in De Groote Club. En daar bleef het niet bij. Op het Damrak bemoeiden zelfs groepjes burgers zich met de aanhouding van loslopende Duitse militairen. Op de Nieuwezijds werd een Duitse legerauto die uit de richting van het Centraal Station was komen aanrijden tot stoppen gemaand door BS'ers. De twee inzittenden werden met de handen omhoog naar het Paleis geleid, en zo ging het maar door.

Gekrijs der vrouwen

Intussen speelde zich iets af op de Dam wat deze dagen in praktisch alle steden van het land te zien was. Vrouwen en meisjes die met Duitsers waren omgegaan, werden kaalgeknipt. Er is een filmpje gevonden waarop te zien is hoe enkele meisjes met besmeurd gezicht de trap van het spreekgestoelte op de Dam moeten bestijgen om zich te schande te laten zetten. Onduidelijk of dit op 7 mei was. Feit is dat mensen onafhankelijk van elkaar het kaalknippen van 'moffenhoeren' zeggen te

hebben gezien, en wel vlak bij De Grooten Club én vlak voor het moment dat het oorverdovende gekletter van de mitrailleurs losbarstte. Een van hen was Paul Marquenie. Tot zijn verbazing is de bevrijding van Amsterdam naderhand 'overtrokken ten nadele van de Duitsers', zoals hij aan WO2-historicus Loe de Jong schreef. 'Nergens heb ik de ware toedracht gelezen.' Vanuit het Rokin werd een lege vrachtwagen de Dam opgereden, zag de toen 24-jarige Marquenie, en 'op deze voortgeduwde wagen, waren aangevoerd onder grote hilariteit van het

publiek, vrouwen die omgang met Duitsers hadden gehad.'

De schoonvader van Marquenie zag de kar komen en zei tegen zijn dochter: 'Dit wordt foute boel, we gaan hier weg.' Anderen stroomden juist toe. 'Deze vrouwen werden berecht voor een soort tribunaal,' schreef Marquenie aan De Jong. 'De hoofden werden kaalgeknipt en gemened. Dit gebeurde niet zo zachtzinnig. Het bloed stroomde over hun gezicht. De vrouwen schreeuwden en riepen om hulp. Dit alles onder ogen van de Duitsers. De afstand bedroeg niet meer dan veertig à vijftig meter. De Duitsers riepen om de vrouwen met rust te laten, dit gebeurde echter niet. De BS'ers liepen om het Paleis. Enkel stonden bij het draaiorgel met geladen geweren of iets dergelijks. Het tumult en gekrijs der vrouwen werd heviger.'

Weer een andere getuige zag een Duitse officier uit het gebouw van De Grooten Club regelrecht op het volksgericht aflopen. De militair eiste dat het kaalknippen en mishandelen stopte. Hij werd uitgelachen. De mensen drongen naar voren. Getuige Marquenie zei later: 'En als je dan gaat roepen: dit doen wij met jullie ook, dan vraag je om narijgheid.'

Het slot van Marquenie's brief zou *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* niet halen. Er staat: 'Mijn bedoeling van dit verhaal is, indien de Duitsers niet getart waren, was m.i. niets gebeurd.'

Getart. De Duitse officier draaide zich om. Hij liep het hoekpand bij de Kalverstraat weer in, gevolgd door de bewaker bij de Spaanse ruiters, en toen beiden achter de hoge toegangsdeur aan de Paleisstraat waren verdwenen, de zwierige trappen op, langs kroonluchters en nissen met ranke stenen beelden, voorbij een daklicht van glas-in-lood, ging het *Stützpunkt* dicht. Er werd nog meer getart. 'De Duitsers voelden steeds meer het onbehagen en de veelzeggende

Nieuw monument

De slachtoffers

Aan de muur van het gebouw waar in 1945 De Grooten Club zat, en nu de Rabobank huist, hangt een plaquette met de tekst: 'Ter herdenking van de burgers die 7 mei 1945 op de Dam gevallen zijn.'

Dat vonden enkele nabestaanden van deze slachtoffers te karig. Er zou iets mooiers moeten komen, een serieus te nemen monument met daarop de namen van alle getroffen. Daarom richtten zij een stichting op die zich daarvoor moet inspannen. Over een jaar, als het schietincident op de Dam zeventig jaar geleden is, moet het gewenste gebaar, in welke vorm dan ook, voor iedereen goed zichtbaar zijn. Er kwam een site met steeds meer informatie,

een Facebookpagina, en de stichting werd versterkt met historicus Norbert-Jan Nuij en genealoge Ludmilla van Santen voor het doen van onderzoek. Inmiddels meldt de 'Stichting Memorial 2015 voor Damslachtoffers 7 mei 1945' al heel wat nieuwe namen te hebben gevonden. Het aantal slachtoffers zou niet 22 zou zijn, zoals meestal wordt gemeld, maar minstens 31.

Aangezien het doorploegen van politierapporten, doktersverklaringen en andere documenten nog doorgaat, sluit de stichting niet uit dat het aantal Damslachtoffers nog hoger komt te liggen. Het is een ingewikkelde materie, aangezien er die dag ook op andere plekken in het

centrum doden vielen, er op de Dam twee dagen eerder eveneens is geschoten, met mogelijk slachtoffers die op 7 mei pas zijn overleden. Daarnaast wil men komen tot een diepgravende reconstructie van de gebeurtenissen op die tragische, maar ook wat mysterieuze dag. 'Niet om met een beschuldigende vinger te wijzen,' stelde bestuurslid Van Santen op wo2actueel.nl, 'maar het is tot nu toe vaak afgedaan als "noodlottig incident" en voor veel nabestaanden is dat pijnlijk. Net als het feit dat er nooit mensen zijn vervolgd of veroordeeld, en dat de gedode mensen officieel niet als oorlogsslachtoffers te boek staan.'

Vlnr: Duitsers kijken naar Britse verkenkers op de Dam; Duitse soldaten op het dak van de Grote Club; de Britse verkenkers en de Duitsers op de Dam

gebaren bij de bevolking,' schreef een aanwezige op de Dam later in de regiokrant *De oud Amsterdammer*. 'Die liet openlijk blijken dat zij wraak wilde nemen voor het leed dat zij had ondergaan.' Hij stond op de hoek met de Nieuwendijk en daar was het gejoel van de mensen 'duidelijk aanwezig'. Achter het Paleis, op de hoek Paleisstraat-Spuistraat en dus vlak bij De Grote Club, werden twee leden van de Kriegsmarine aangehouden. Een fotograaf legde vast hoe de Duitsers met de rug tegen de muur en met de handen omhoog moesten staan. Op een afstand van tien meter keken Amsterdammers toe, het zal een bevrijdend gezicht zijn geweest de voormalige bezetters daar zo machteloos te zien. Hun fiets – misschien gestolen tijdens de bezetting – netjes tegen de muur. Een stuk of vier BS'ers hielden hun stenguns op de onghelmde militairen gericht. Deze moesten hun wapens afgeven. Dat zeen ze. Een andere militair weigerde en begon volgens *de Volkskrant* te schieten, wat hem op een fataal tegenschot kwam te staan: 'Een woordenwisseling. Heftige gebaren. Toen viel het Duitse schot. Het publiek deinsde terug. Een tweede klap. In volle lengte tuimelde de

Duitsers op de grond: een thans legaal geworden kogel had hem geraakt.' Even later verscheen een mitrailleur op het balkon van De Grote Club.

Dekking achter het draaiorgel

Volgens de mythe werd opzettelijk op de menigte geschoten. Als dat zo is, deed de schutter dat bijzonder slecht. Of heel kort. Met zijn zware automatische wapen had hij zonder veel moeite een bloedbad kunnen aanrichten dat veel omvangrijker was dan de naar schatting twintig doden die er nu vielen. Kwestie van de driepoot uitklappen, de MG 34 erop bevestigen en met acht à negenhonderd schoten per minuut en een schootsafstand van wel 1200 meter om je heen maaien tot de patroonband leeg is. Vele honderden zouden er te betreuren zijn geweest. Juist op dit gedeelte van de Dam zag het zwart van de mensen – aanraakbaar dichtbij – en het schieten hield lang aan. Richtte de militair zijn moordwapen wel op de burgers? 'Eerst schoten de Duitsers over de hoofden,' schreef Paul Marquenie in 1968 aan Loe de Jong, en dat beeld wordt bevestigd door Gijsbert van Hall in zijn memoires. Hij noteerde 'dat van het dak van de Nieuwe Kerk allemaal scherven afsprongen' en het dak van de kerk is zeer hoog. Volgens andere waarnemers werden ook elders inslagen op tien à twaalf meter hoogte geconstateerd.

Ex-verzetstrijder Van Hall, die twaalf jaar later burgemeester van Amsterdam zou worden, had er vanaf de hoogste verdieping in De Industriële Club goed zicht op. De Industriële Club zat aan de andere kant van het Rokin, schuin tegenover Hotel Krasnapolsky, en was in 1913 opgericht als sociëteit voor de nieuwe stadselite. Later zouden beide herensociëteiten fuseren tot De Industriële Grote Club en gehuisvest zijn in het pand vanwaaruit Van Hall uitkeek over de

tragedie, de wilde paniek van vluchtenden die elkaar onder de voet liepen, van fietsen die werden vertrapt, van rondslingerende schoenen en hoeden, van gillende mensen achter de kiosken bij het Damplantsoen, achter een wagen met daarop een statief met filmcamera, over elkaar buiteland, schreeuwend, gillend, van de algehele ontredde en doodsangst, van een tweejarig meisje dat tot ontzetting van haar ouders alleen over het leeggestroomde plein liep, totaal de weg kwijt, naar men later zou zeggen omdat ze nog een ijsje wilde. Bij de Nieuwendijk stond een verlaten handkar met ijs. De peuter werd niet geraakt.

Het dak van de Nieuwe Kerk, waar de scherven vanaf sprongen, was dichtbij de Nieuwendijk, de plek waar aanwezigen zagen dat 'lieden' hun geweren in de aanslag hielden. Daar bevond zich het recruteringsbureau van de SS. Aan de gevel van waar nu H&M zit, priemden de letters SS scherp omhoog. De lieden waren BS'ers. 'Geweren worden gericht, allen stuift uiteen. Even later knallen schoten. Enige mensen vallen neer. Op de Nieuwendijk kruipt een gewonde weg. Op de Dam blijft een man bloedend liggen.' Tegelijk richtten andere BS'ers op het plein hun geweren op De Grote Club. Zij, aldus Marquenie, 'zochten dekking achter het draaiorgel en schoten naar het balkon'. Een vuurgevecht volgde. Op hetzelfde moment stookte ook een menigte op de Nieuwezijds Voorburgwal uiteen. Uit diverse deuren en ramen van de herensociëteit werd geschoten, ook vanaf het dak – waar de leden van de Kriegsmarine drie uur eerder nog zo relaxed naar de Engelse verkenkers hadden staan kijken – en niet alleen naar de Dam, maar ook naar de Nieuwezijds. Van al die kanten werd teruggeschoten door BS'ers. De ordehandhavers, in hun blauwe overalls en om hun bovenarmen rood-wit-blauwe banden, schoten soms ook als eersten, bijvoorbeeld achter het

'Een tweede klap. In volle lengte tuimelde de Duitser op de grond'

Paleis op een 'kleine Wehrmachtsauto met daarin twee marinesoldaten', zoals *Trouw* de volgende dag zou melden.

Over en weer gepaf

Tijdens het vuurgevecht kwamen over het Rokin twee overvalauto's van de Grüne Polizei aangereiden. 'Bewapend maar niet schietend' volgens een BS'er. Enkele leden van de Binnenlandse Strijdkrachten, in stelling bij De Industriële Club maar onzichtbaar voor Gijsbert van Hall, openden het vuur op beide wagens. 'Een van de Grüne sneuvelde daarbij in elk geval. Hij tuimelde links van de wagen af op het asfalt tegen de vluchtheuvel aan. Het lijk is enkele minuten later door de NBS geborgen. (De BS heette officieel Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten, red.). Het werd door 3 man naar de Ind. Club gesleept. Het salvo van de NBS heeft de Grüne Polizei kennelijk eenige verwarring bezorgd. Een van de wagens althans reed het orgel aan, dat deerlijk gehavend zielig door zijn wielen zakte.' Arm Snotneusje.

In de Raadhuisstraat bromde een Duitse wagen met de gehate, want wrede Grüne Polizei aan boord richting het Paleis. Die komen meevechten, dacht de een; ze rijden daar bij toeval, meende de ander. Hoe het ook zij, enkele BS'ers aarzelden geen moment en namen de auto onder vuur. De chauffeur werd geraakt, zijn auto strandde op de afrastering langs het Geldkantoor. Iedereen schoot op iedereen, leek het wel. Volgens een Duitser van een met kogels doorzeefde auto had hij in de hele oorlog niet een dergelijk spervuur meegemaakt. Het werd nog gekker, schreef *Trouw*, toen na een tijdje ook de Wehrmacht en de SS – lang geen bevriende instanties – elkaar onder vuur begonnen te nemen. Een Duitse matroos kwam aanfietsen en opende van de weeromstuit het vuur op het Paleis. Als in een belegerd kasteel schoot

de Kriegsmarine in De Grootte Club vanaf balkons, vanaf het dak en uit ramen aan de voor en achterkant. 'De Duitsers hadden hun mensen over de daken verspreid en mijn mensen zaten ook op de daken,' zei de voormalige verzetsman en geboren Oostenrijker Heinrich Trampusch in 1981 tegen *Vrij Nederland*. 'Het werd een onzinnig over en weer gepaf.'

'Ook zag ik de BS schieten op Duitse wagens waarin Duitse soldaten zaten op banken,' herinnerde Paul Marquenie zich later. 'Ik zag Duitse soldaten dood of gewond uit de rijdende auto's vallen. Dit schieten had in het geheel geen zin.'

Bonte verzameling krijgers

Menige BS'er schiet met een gretigheid alsof hij op deze mogelijkheid heeft gewacht. Dat is ook zo. Het woord Strijdkrachten was niet zomaar gekozen. Na de invasie van Normandië in juni 1944 en de destijds snel verwachte ondergang van het Duitse leger werd net als in andere landen ook in Nederland een ondergronds leger gevormd. Het leger zou gedeeltelijk uit verzetsgroepen bestaan, uit wat men in Londen de 'beste Nederlanders' placht te noemen. Deze mannen zouden 'schouder aan schouder' met de oprukkende geallieerden gevecht leveren met de Duitse agressor en zo Nederland helpen te bevrijden. Na de oproep van de koningin om de klassiek-Nederlandse verdeeldheid in het verzet op te geven en zich gebroederlijk onder het opperbevel van prins Bernhard in te zetten voor de bevrijding van het vaderland, was het schikken, protocollen doornemen, wachten en nogmaals ontzettend lang wachten.

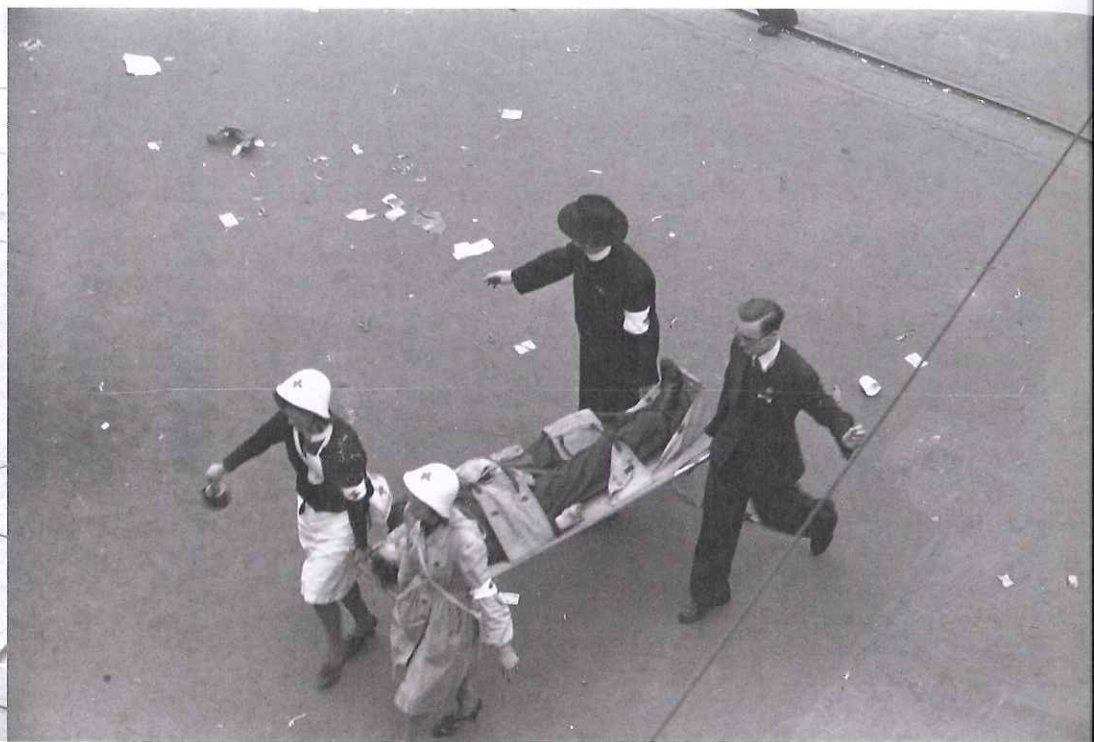
Volgens de richtlijnen zou er sprake zijn van gevechtsterreinen, van ontmoetingsgevechten in straten en stegen, van gevechten om huizenblokken, belangrijke gebouwen en pleinen, van gevechten van man tegen man. Maar voorlopig viel er boven de grote rivieren geen geallieerde

tank te bekennen. Het oprukken van Amerikaanse, Britse en Canadese troepen vanuit het zuiden stakte achter Maas en Waal, waarna de spoorwegstaking en beslissingen op het hoogste militaire niveau ertoe leidden dat het gebied boven de rivieren werd geïsoleerd en de hongerwinter zijn intrede deed. Intussen waren de Binnenlandse Strijdkrachten tot ongekende proporties opgezwollen: ondanks het verbod om nieuwe leden toe te laten, wist menige 'septemberridder', nu de vijand al bijna op zijn rug lag, de strijdkrachten binnen te dringen.

Met al die opportunisten en vrijbuiters in de BS werd de discipline een lastiger onderwerp naarmate de hongerwinter meer om zich heen greep. Majoor Carel Overhoff, commandant van Amsterdam, klaagde over 'een afnemende paraatheid van het apparaat als geheel en van de personen individueel'. Het wachten 'werkte ook bij ons deprimeerend', sterker: 'Eigenmachtig optreden, inbeslagname van eigen bate, diefstallen waren aan de orde van den dag.'

Zo sleept het illegale leger zich naar het voorjaar van 1945, als een bonte verzameling krijgers die weinig meer met elkaar gemeen hebben dan het verlangen een voorname rol te spelen in de

De stad is in de praktische zin van het woord nog lang niet bevrijd

Vlnr: BS'ers rekenen op eigen houtje Duitsers in; schuilende mensen en 'het meisje dat een ijsje wil'; een slachtoffer wordt afgevoerd

nakende triomf. De onderlinge communicatie is gebrekkig, de neiging bevelen van hogerhand te accepteren gering en op een gegeven moment wordt zelfs de verdeling van een 'partij spek' het lijdend voorwerp van heftige correspondentie vol verdachtmakingen. En als het ruziën daarover eindigt, blijkt opeens dat van enige officiële strijd geen sprake zal kunnen zijn. Militair-strategisch verschuiven de belangen radicaal. De geallieerde bevelvoerders besluiten West-Nederland letterlijk links te laten liggen en na de bevrijding van Oost- en Noord-Nederland door te stoten naar Noord-Duitsland. In het drassige Westen van Nederland is het lastig oprukken met zware tanks en bovendien dreigen de Duitsers de boel onder water te zetten. In de kop van Noord-Holland staat de Wieringermeer al blank, net als Walcheren in Zeeland, en aangezien de Duitsers de belangrijkste sluisen en dijken onder controle hebben rond het land beneden de zeespiegel, is er weinig voor nodig om een ramp van ongekende omvang te ontketenen.

Duitse chantage

In plaats van oorlogvoering in het dichtbevolkte, kwetsbare Westen, met de kans op jarenlange onbewoonbaarheid na de victorie, sluiten de geallieerden na geheim overleg een akkoord met de Duitsers. Het moet wel. West-Nederland is zo goed als uitgeput. In steden als Amsterdam is er eind april vrijwel geen eten meer. De Centrale Keukens kunnen niets meer uitrichten door gebrek aan brandstof. De honger heeft de mensen slap gemaakt, hun weerbaarheid gesloopt, naar schatting 2500 inwoners zijn de afgelopen maanden bezweken aan ontberingen. Sommigen vallen zomaar dood op straat neer.

De Duitsers staan voedseldroppings toe om de hongerende bevolking te helpen en de 57-jarige veldmaarschalk Bernard Montgomery belooft de Duitsers dat ze op een later tijdstip correct,

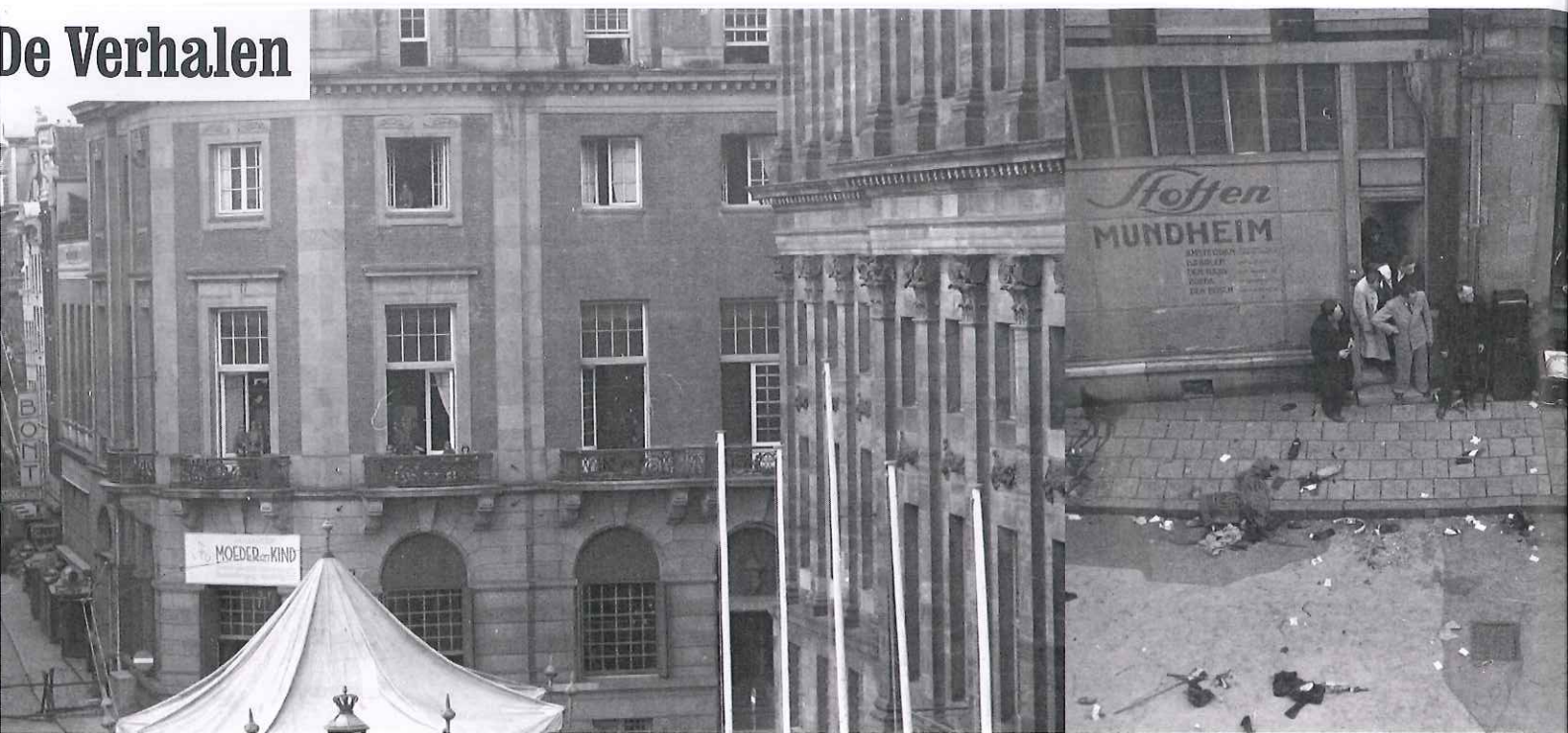
dus door geallieerde militairen, zullen worden ontwapend en afgevoerd *in die Heimat*. De BS'ers zullen op het uur U een ondergeschikte rol moeten spelen. Eind april 1945 is dat de enige conclusie die ze kunnen trekken als ze merken dat de geallieerde bevelhebbers zijn bezweken voor de Duitse chantage. In hun blauwe overallen zullen ze achter foute Nederlanders aan mogen, maar Duitse militairen moeten zij met rust laten. Geen oorlog in de stad. Niet nu de Canadezen ieder moment de Grebbelinie, de noord-zuidlopende verdedigingslijn ten oosten van Utrecht, kunnen oversteken. Die troepen worden pas op zijn vroegst op maandag 7 mei verwacht en tot die tijd zijn de Duitsers de enigen die openlijk gewapend mogen zijn.

Met die peuk in zijn mond

Al snel na het nieuws over de Duitse capitulatie op vrijdagavond trekken Amsterdammers zingend en dansend de straat op. Begrijpelijk – als Duitsland de strijd opgeeft, is er alle reden om te denken dat de oorlog voorbij is. Maar met dat nieuws is de stad in de praktische zin van het woord nog lang niet bevrijd. In dit machtsvacuüm is vrijpostigheid riskant; de Duitsers weten niet beter of hun gezag is tot nader order zoals die de afgelopen vijf jaren is geweest. Op verscheidene plekken schieten ze op burgers die zich na spertijd buiten begeven. Het eerste slachtoffer van de verwarring heet Annick van Hardeveld. Deze 21-jarige koerierster fietst in haar roekeloze blijdschap na het BBC-bericht met de Nederlandse vlag om haar schouders door de binnenstad en wordt doodgeschoten. De volgende dag, zaterdag 5 mei, ontrolt zich een kort maar hevig vuurgevecht in de Valkenburgerstraat. Daar, achter het Waterlooplein, schieten BS'ers en Grüne Polizei op elkaar met als gevolg vier dode Nederlanders en naar men zegt een veelvoud daarvan aan Duitsers. Wie nu eigenlijk

met knallen begon is nooit opgehelderd. Op even schimmige wijze komen dit weekend Nederlanders en Duitsers om het leven na schietpartijen op de Amstelveenseweg, bij de ingang van het Vondelpark. Tegen de afspraken in worden ook hier Duitsers ontwapend en opgesloten, wat andere Duitsers weer tot geweld aanzet.

Zo zijn er vele plekken in de stad – en trouwens ook in andere steden en dorpen – waar de BS zich lang niet zo terughoudend opstellen als de bedoeling is en waar zich 'zinloos heen en weer gepaf' voltrekt. Neem die man met de peuk in zijn mond. Hij lijkt symbool te staan voor alles wat er mis is met de BS. Op archiefbeelden kom je hem tegen in zwart-wit, een vrijbouter met zijn stengun in de aanslag. De man op de Nieuwezijds Voorburgwal beleeft zijn *finest hour*, dat zie je zo. Nu kan het nog. Deze dagen, dit vacuüm tussen de Duitse capitulatie en de komst van de Canadezen, doet niemand hem wat. Onder de zware, zwart geschilderde helm van voor de oorlog staat het bol van de heroïek, van het verlangen naar gevaar, van jij of ik. Het juk is afgeworpen en nu is hij de baas over het asfalt onder zijn voeten. Zowel de Canadezen die onderweg zijn als de Duitsers die hun ondergang niet willen toegeven kijken op hem neer – hij weet het en dat maakt hem grimmig. Dikke kans dat hij kameraden heeft verloren en dat al zijn verdriet, alle ellende van honger en kou, van ontberingen en bovenmenselijk geduld hem nu maling laten hebben aan al het bovengeschikte. Een staakt het vuren overeenkomen met de Duitsers was niet beloofd, het is krankzinnig, immoreel, minderwaardig – het is verraad. Vandaar die peuk. 'Liever in de strijd ten onder gaan dan de schande van onderhandelingen te beleven.' Zo had een BS'er het gezegd en zo lijkt de man met de peuk, als je hem bezig ziet op de Nieuwezijds Voorburgwal, het ook te zien.

Diepe lederen fauteuils

De stad dreigt op te gaan in een kolkende anarchie en dat blijft uiteraard niet geheim bij de Kriegsmarine in De Grootte Club. De zeemilitairen staan in telefonisch contact met commandoposten elders in Amsterdam, ze horen de geluiden op het plein, ze zien loslopende BS'ers zoals de man met de peuk, ze weten (of zien zelfs met eigen ogen) dat in de nabijheid Duitse militairen worden ontwapend, weggeduwd en uitgelachen. Hoogst waarschijnlijk hebben ze de – terechte – indruk dat de leiding van de BS de controle op haar 'strijders' kwijt is en dat ieder moment van alles kan gebeuren.

De voorafgaande dagen raakte de Kriegsmarine al geïrriteerd door het bouwen van de 'feesttribune' en de muziektent voor het Paleis. BS-officier Peter van der Reijden had zich al verbaasd over het timmeren van feestattributen voordat de bevrijders in zicht waren, zeker als het zo, bijna pesterig, onder het oog van de Kriegsmarine gebeurde. Maar de burgemeester had het bevolen, schreef Van der Reijden later. Als dat zo is, dan mag een van de eerste beslissingen van de op 5 mei benoemde burgemeester Feike de Boer een dramatische misser worden genoemd. De Boer is een 53-jarige liberaal uit Goingarip in Friesland, directeur van de Stoomvaart Maatschappij 'Nederland' en, warempel, opgeleid bij de marine. Kennelijk voelt de voormalige verzetsman Feike de Boer de situatie onder zijn Duitse collega's in De Grootte Club niet goed aan, om maar te zwijgen van die onder de bevolking. Hij wimpelt de waarschuwingen van Van der Reijden af: de feesttent en het spreekgestoelte moeten er komen.

Voor de Kriegsmarine is het of de ondergang van het Derde Rijk hen ter plekke nog even wordt ingepeperd. Op hun laatste eilandje in Amsterdam, omgeven door Spaanse ruiters als landmijnen in een vijandige omgeving, lijkt de

wereld steeds kleiner te geworden. De eerst nog zo trotse Kriegsmarine wordt al lange tijd als kanonnenvlees gebruikt voor de verdediging ter land – een domper voor het corps dat zichzelf als een elite ziet. Ondanks de manmoedige strijd tegen de superieure Britse vloot zijn relatief weinig marinemensen geëerd en op de een of andere manier zitten al deze frustraties in mei 1945 opgehoopt in het prachtige pand van De Grootte Club op de Dam.

Of liever, in het niet meer zo prachtige pand. In januari 1942 was het nog mooi, toen Duitsland de oorlog leek te winnen en de herensociëteit werd gevorderd door de Marine Standortverwaltung Haarlem. De Duitse marine had een logeeraadres nodig waar de staf kon verblijven als er schepen ter reparatie in de Amsterdamse haven lagen, en zoals gebruikelijk pikten ze dan iets moois in. De Grootte Club Doctrina et Amicitia, zoals de sociëteit voluit heette als gevolg van een fusie in 1922, ademde in alles de grandeur en het succes van de nieuwe hoofdstedelijke bovenlaag van rond de eeuwwisseling. Het in 1914 opgeleverde gebouw had misschien als nadeel dat het een eindje verwijderd lag van zowel het hoofdkwartier van de Hafenkommendant – aan de overkant van het IJ – als van het marinecomplex op Kattenburg, maar hier aan de Dam zaten de stafleden aangenaam in het stadscentrum, prestigieus en comfortabel. Met zesentwintig slaapkamers op de tweede, en met een diner-, een conversatie- en leeszaal op de eerste etage en overall diepe lederen fauteuils zou het hen aan weinig ontbreken. Het personeel op de hoogste verdiepingen stond altijd ter beschikking en continuïteit was er in zekere zin ook: net als voor oorlog was de toegang verboden voor vrouwen en Joden.

Maar in mei 1945 is het gebouw van binnen kaal en troosteloos. De wijnkelder is leeg, de boekenrekken in de bibliotheek zijn vervangen door

geweerrekken, veel meubels zijn verwijderd of opgestookt als brandstof en het meeste aan tafelzilver, kostbare boeken, schilderijen en tapijten is ondergebracht in woningen van bevriende functionarissen. Van de eerst zo opgewekte stemming is niets over. Geen Nederlander meer die zich vrijwillig bij de Kriegsmarine meldt of die maar wat graag komt werken in de haven. De tijd dat stafleden van de Nederlandse marine voor zo'n correcte overdracht zorgden – inclusief gedetailleerde beschrijvingen van kluisen en alarminstallaties op het marinecomplex – lijkt een eeuw geleden.

Ook van het moreel is weinig over. Tijdens de hongerwinter zijn leden van de Kriegsmarine aan het roven geslagen om aan wat extra eten te komen, in de rosse buurt heeft zich het soort incidenten voorgedaan dat je krijgt als je zeevolk langere tijd aan land hebt. De Grootte Club heeft iets van een toevluchtsoord gekregen. Het zit bomvol met marinemensen die op het einde van de oorlog eerst vanuit België en Frankrijk naar het Marine Auffanglager in Zwolle zijn gestuurd, om van daaruit, toen de geallieerden in april naar Oost- en Noord-Nederland oprukten, ten einde raad naar de vesting Amsterdam te vluchten, dan wel daarheen te worden gezonden. Zo zit je in Restaurant Jansen aan de Stationsstraat 1 in Zwolle en zo slaap je aan de Paleisstraat 1 in Amsterdam. Voor de 2. Marine-Landeschützen-Kompanie Sudholland zou het de zoveelste plek zijn geweest. Deze compagnie is eerst in de zomer van 1943 van Vlissingen naar Papendrecht getransporteerd, voor zowel bewakingsdoeleinden als commandotaken. De gemiddelde leeftijd is vijftig jaar, lang niet iedereen is vlot ter been en eigen vervoersmiddelen zijn er ook al niet. Na de inval in Normandië sleept het vermoeide gezelschap zich naar Dordrecht, waar het vervolgens wordt verjaagd, om zijn behuizing na terugkeer vernield weer

Vlnr: De Grote Club, vanwaar geschoten wordt; omstanders schuilen in portieken; een slachtoffer bij het ijskraampje

aan te treffen. De panden worden opgeknapt maar het werk is nog niet gedaan of men moet naar de St. Antoniuschool in Zwolle.

Een dilettantengezelschap

Al dergelijke losse eenheden en verdwaalde marinemensen worden in Amsterdam toevertrouwd aan Oberleutnant Claasse. Hij is een al wat oudere commandant uit Bremen, die op zijn beurt al jarenlang op verscheidene plekken heeft gezeten en die nu de grootste moeite heeft de boel in het gareel te houden. Van de inmiddels drieduizend marinemensen in Amsterdam bevinden zich op maandag 7 mei twee- tot driehonderd man in De Grote Club en die verbazen zich over – ergeren zich aan – de sfeer op de Dam. De BS-commandant afdeling centrum, luitenant kolonel Van der Reijden, noemt het in zijn verslag een 'kermisstemming'. De plaatselijke BS-officier Van der Reijden vaardigt eerst – ten overvloede, zou je zeggen – het verbod uit 'om van de vuurwapens gebruik te maken, behalve in het geval van een directe aanval door de Duitsers'. Om vervolgens te zien hoe een groep BS'ers op eigen gezag het Paleis en de twee daarachter gelegen gebouwen het Hoofdpost-

kantoor en het Geldkantoor in bezit neemt. Van der Reijden vond dit een 'dilettantengezelschap met telkens een anderen commandant', dat er evenwel in slaagt tientallen Duitsers, ontwapend en met de handen omhoog, de politiepost in het Paleis in te dirigeren.

De joelende massa onder het balkon, de kaalgeknipte moffenhoeren, het uilfachen van Duitse militairen en de schoten die links en rechts weerklinken vormen een cocktail die naar gif smaakt. Als gif dat ieder moment het steunpunt van de Duitsers kan binnendringen. Een jonge moeder die over het Damrak komt aanlopen, ziet daar leden van de Ordnungspolizei vanaf een truck in de lucht schieten. Een fataal bezwermiddel. 'De mensen renden alle kanten op,' schreef ze later. 'Op hetzelfde moment dachten de marinesoldaten, die gelegerd waren in De Grote Club, dat hun collegasoldaten op de Dam werden beschoten.'

Misschien is dat de druppel. Een bittere, ironische druppel.

Lichamen en kledingstukken

Als het de anonieme Duitser in De Grote Club te veel wordt en hij zijn mitrailleur op het balkon zet, is de verantwoordelijke Kommandant Claasse niet aanwezig. Was Claasse er maar wel geweest. Tot maandagmiddag drie uur heeft Claasse zich laten kennen als een Oberleutnant die vooral geen toestanden wil. Hij wil naar huis, naar vrouw en kinderen in Noord-Duitsland. Wat Claasse betreft waren de Canadezen er al lang en zo lijkt het alsof hij evenzeer naar de bevrijders verlangt als de Amsterdamse bevolking die hij heeft helpen terroriseren. Wapens netjes afgeven, geen schot hoeven lossen en dan als een krijgsgevangene afgevoerd worden is wat Claasse wil. Na vijf jaar over de wereld te hebben gezworven heeft hij geen zin om vlak voor de eindstreep dood te gaan.

Maar Claasse is er niet en zo kan hij de waarschijnlijk doodsbenaauwde ondergeschikte niet tot de orde roepen. Ingenieur Claasse is op bezoek bij de Hafenkommendant in het IJpaviljoen in Noord. Dat krijgt BS'er Van der Reijden te horen als het oorverdovend geknetter is begonnen en hij in vliegende vaart contact opneemt met Hafenkommendant Alexander Stein. Als deze Fregattenkapitän van de schietpartij hoort, wordt hij eerst woedend over zoveel *Schweineerei* van zijn landgenoten. Dan zegt hij dat Claasse al onderweg is naar de Dam. 'Claasse heeft de zaak, met groot risico voor eigen leven, tot kalmte gebracht en verder ook alles gedaan om verdere uitpattingen te voorkomen,' zal BS-commandant Van der Reijden later noteren.

Wat Claasse precies te bespreken had in het fraai gelegen paviljoen aan het IJ is onbekend gebleven, maar het doet er ook niet toe. Feit is dat hij de geschiedenis een slechte dienst heeft bewezen door even weg te zijn.

Als Claasse zijn mannen weer een beetje onder controle heeft, is de Dam een desolaat oord van lichamen en kledingstukken en verlaten kindewagens, van gekerm en bloed, van verpleegsters en padvindsters die met witte vlaggen op de getroffen proberen af te gaan om hulp te verlenen. Winkelruiten zijn bezweken door de druk van de mensenmassa, de feestvierders die even tevoren nog zo'n plezier hadden, liggen nu naast en op elkaar in De Bijenkorf en in de Nieuwe Kerk. Het is verschrikkelijk. Zelfs Het Snotneusje wordt gebruikt als rijdend schild om in de buurt van gewonden en doden te komen. Het draaiorgeltje uit de Jordaan is door meerdere kogels geraakt.

Zo nu en dan wordt er opnieuw geschoten, zoals een bosbrand die eindelijk lijkt te zijn gedoofd ineens weer op kan laaien. Hoe oorzaak en gevolg precies in elkaar grijpen, weet niemand, maar Carel Overhoff, de BS-baas van Van der

De burgemeester houdt vol: feesttent en spreekgestoelte moeten er komen

Reijden beseft heel goed dat de stad hiermee ten onder kan gaan. Nog even en heel Amsterdam wordt het toneel van schietpartijen. Te veel wapens, te veel angst, te veel bereidheid om het kleinste signaal op te vatten als een uitnodiging de trekker over te halen.

Gelukkig is het stafkwartier van de Binnenlandse Strijdkrachten vlakbij, in de Warmoesstraat bij Hotel Krasnapolsky. Daarom kunnen Van der Reijden en Overhoff snel tot actie overgaan. Gelukkig ook beschouwt majoor Overhoff het als zijn taak, zoals hij later zal noteren, het 'drama te beëindigen'. Ook beseft hij dat hier een hooggeplaatste Duitser aan te pas moet komen, iemand met overwicht op de schutters in De Grote Club. En wat goed dat hij Hans Schröder kent. Dr Hans Alfred Oskar Schröder is de 55-jarige Ortskommandant, een man van goede komaf en beschaving (voor zover je dat van bezetters kunt zeggen) en hij fungeert als coördinatiepunt van alle militaire activiteiten in de stad. Sinds zijn komst naar Amsterdam in maart 1941 is gymnasiast en jurist Schröder van de stad gaan houden en heeft hij bij veel Nederlanders de reputatie opgebouwd van een tactvolle en eerlijke figuur. Een vriend van de nazi's is Schröder allerm minst, al is hij lid van de NSDAP, en met zijn afkomst van landeigenaren in Noordoost-Duitsland voelt hij zich eerder verbonden met de afgezette keizer dan met Hitler. De Oberleutnant wordt zelfs argwanend in de gaten gehouden door de Sicherheitsdienst. In het geheim heeft hij ervoor gezorgd dat Amsterdammers die gevaar liepen tijdig werden gewaarschuwd en daarnaast deed hij alles om verwoestingen in de stad te voorkomen. Na de oorlog zullen diverse vooraanstaande industrielen in Amsterdam de geallieerden schriftelijk verzoeken deze hoffelijke Duitser een voorkeursbehandeling te geven en hem niet te zien als een oorlogsmisdadiger.

Naar deze Ortskommandant wil majoor Overhoff toe. De 53-jarige majoor en ex-verzetsman – een effectenhandelaar, tevens voorzitter van de Vereniging voor de Effectenhandel – roept wachmeester Jan de Jongh bij zich. Samen rijden ze op een motor met zijspan naar het Museumplein. Daar zetelt de macht van de bezetters. De vlakke achter het Rijksmuseum is een oorlogsgebied met schuttersputjes, loopgraven en, net als op de Dam, veel Spaanse ruiters. Aan de oostkant van het plein zijn bunkers gebouwd ter verdediging van de hoogste civiele autoriteit ter plaatse – gehuisvest in het Duitse consulaat (nu Amerikaans consulaat) op nummer 19 – en van de Feldgendarmerie en de Ortskommandantur op nummer 17 en 15. In het herenhuis op nummer 15 houdt Schröder kantoor. Met zijn buurman, de Kampfkommandant, heeft Schröder al tijden een slechte band, omdat de eerste het *Befehl* om Amsterdam desnoods geheel te verwoesten wil opvolgen, en Schröder niet. Volgens betrokkenen is de rivaliteit tussen de twee Duitse hoofdfiguren 'grenzeloos'. Dr Schröder heeft reeds enkele malen contact gezocht met de Binnenlandse Strijdkrachten om alles ordentelijk te laten verlopen. In die gesprekken toonde hij zich nerveus en wat kortademig. Net als marineofficier Claasse in De Grote Club heeft Schröder veel te verliezen, namelijk vrouw en kinderen. Hij is zelfs gescheiden en hertrouwd, hij correspondeert ook nog eens met een Belgische minnares – en hij ziet dus heel erg uit naar de Canadezen. Op de ochtend van deze zevende mei heeft Schröder nog adequaat meegeholpen om het vuurgevecht bij het SD-hoofdkwartier in Zuid te sussen. Overhoff kan verwachten dat Schröder alle medewerking zal verlenen om de rust op de Dam te herstellen. Dat gebeurt ook, maar niet door Schröder zelf. Als Ortskommandant is hij weliswaar de spil van de lokale Wehrmacht, maar niet iemand die

bevelen geeft. Daarom krijgt Overhoff een Hauptmann van de Feldgendarmerie mee; als lid van de militaire politie kan de Hauptmann zelfs de hoogste Duitse officier die buiten zijn boekje gaat tot de orde roepen.

Wachmeester De Jongh geeft gas, de Hauptmann springt in het zijspan en Overhoff valt maar neer op de bagagedrager. Zo hobbelt het gezelschap van twee Nederlanders en een Duitser door de stad, op weg naar het centrum.

Hun pand verdedigen

Onderweg vertelt Overhoff over de schietpartij op de Dam. De Hauptmann van de Feldgendarmerie antwoordt vurig: *'Natürlich wieder die verdammte Marine.'*

Via de Leidsestraat komt het driemanschap op het Koningsplein, waar de mensen nog steeds uit de richting van de Dam komen rennen – het schieten is blijkbaar nog steeds, of weer, gaande. Op de Nieuwezijds Voorburgwal wordt de motor achtergelaten en zo lopen de drie mannen richting het Paleis, vanwege hun Duits-Nederlandse samenstelling verbaasd nagestaard door voorbijgangers. Ze slaan rechtsaf de Paleisstraat in en duwen het prikkeldraad opzij. Eenmaal bin-

Wederom schreeuwt de Hauptmann. 'Die Schiesserei muss aufhören'

Vlnr: witte vlaggen om slachtoffers van de Dam te kunnen halen; de Dam, leeggelopen; na het luwen van de gevechten

nen begint de Hauptmann, aldus de memoires van Overhoff, 'alles bij elkaar te schelden en te gelasten dat niemand meer één schot mocht afgeven'. Overhoff en de Hauptmann zien overal marinemensen 'in alle staten van opwinding'. Maar waar is commandant Claasse? De vredestichters nemen de marmeren trap naar de eerste verdieping en daar treffen ze in de balkonkamer twee machinegeweren en diverse soldaten met helmen en wapens achter geopende ramen. De mitrailleurs staan gericht op de Nieuwendijk en De Bijenkorf. Wederom schreeuwt de Hauptmann. *Die Schiesserei muss aufhören.*

Dan komt Claasse aangelopen, hij was op het dak. Het is hem kennelijk niet gelukt zijn mannen definitief af te laten koelen. De marineofficier is zenuwachtig en wijt het drama aan provocaties van terroristen, zoals de Duitsers de BS'ers noemen, aan de bestorming van het Geldkantoor achter het Paleis en aan beschietingen van De Grootte Club. Immers, verdedigt Claasse zijn ondergeschikten, volgens de capitulatievoorwaarden zijn de Duitsers verplicht de door hen bezette gebouwen ongeschonden over te dragen aan de geallieerden, en dus was het schieten geoorloofd. De marinemensen hebben in feite niets anders gedaan dan hun pand verdedigen. Vervolgens wil Claasse weten hoe dit nutteloze schieten het beste kan worden gestopt. Hij wil hulp. Claasse is 'doodsbenauwd voor schietpartijen' en bij de BS in de Warmoesstraat kennen ze hem als iemand die 'bij ieder schietpartijtje' belt met het verzoek er een einde aan te maken.

Zijwaarts uit het zadel

Overhoff, wachtmeester de Jongh en de Hauptmann lopen gezamenlijk rond het Paleis en roepen zowel BS'ers als Duitse militairen toe onmiddellijk met schieten te stoppen. De Duitsers moeten zich verzamelen en zich rustig houden, de voertuigen waarachter zij zich ver-

schuilen moeten zijstraten in worden gereden. Maar de BS'ers op de Nieuwezijds, in de Gravenstraat, de Nieuwendijk en achter De Bijenkorf krijgen ook nog het bevel zich subiet uit de voeten te maken en zich bij hun kwartieren te melden. Een ondergeschikte van Overhoff doet samen met Claasse hetzelfde, net zo lang tot het rond de Dam rustig wordt. Het is dan half vijf in de middag, anderhalf uur na het eerste salvo. De lijken zijn weggedragen, de gewonden afgevoerd naar het Binnengasthuis in het centrum. Daar is het een komen en gaan van beschoten en vertrapte Amsterdammers. Vandaag zullen de Canadezen niet meer verschijnen, zoveel is duidelijk, maar het oerpijnigende schieten is tenminste voorbij. De Dam is leeg, een doodse vlakte.

Of is het niet voorbij? Nee, nog steeds niet, want vlakbij, voor het Centraal Station, is de veenbrand nog actief, en niet zo'n beetje ook. Overhoff, de Hauptmann van de Feldgendarmarie en marechaussee De Jongh spoeden zich met de motor en hun wapperende witte vlag over het Damrak naar het Victoria Hotel. Op de Prins Hendrikkade belanden ze in een kleine stadsguerrilla. In het plantsoentje voor de ingang van het Victoria Hotel schieten Duitsers vanuit schuttersputjes naar het station, en meer naar rechts, richting Sint-Nicolaaskerk. Zowel op CS als bij de kerk bevinden zich BS'ers die fanatiek terugschieten. Dat doen ze ook vanuit de richting van de Haarlemmer Poort en zodoende komt het zinloos heen en weergepaf uit alle hoeken en gaten. In het plantsoentje kermen gewonde Duitsers, enkelen bewegen al niet meer. Voordat majoor Overhoff weet wat er gebeurt, glijdt zijn motorbestuurder De Jongh zijwaarts uit het zadel dood op de grond.

'Ach, der gute Fahrer, schade, schade!' jammert de Hauptmann. Hij durft niet meer verder. Maar hij moet, de veenbrand mag niet verder gaan.

Het vuurgevecht was onmiskenbaar beïnvloed door het schieten op de Dam en zo kan ook het schieten hier weer invloed hebben op andere plaatsen in de stad, als de schoten worden gehoord en aanleiding geven tot agressieve handelingen. Misschien hadden de BS'ers die ochtend niet moeten besluiten het Centraal Station te bezetten en daar honderden Duitse militairen te ontwapenen. Het voornaamste gevolg van hun handeling is dat enkele Nederlanders en mogelijk wel twintig Duitsers het leven laten in een stad waar een staakt-het-vuren geldt. In een stad met meer geruchten dan heldere nieuwsberichten, waar orders mogelijk wel worden gegeven maar niet goed overkomen of domweg worden genegeerd.

De Duitse en de Nederlandse officier brullen en gebaren dat het afgelopen moet zijn. Ze bezoeken de plekken rond het stationsplein waar geschoten wordt, wat niet meevalt gezien de zenuwen en gespannenheid aan beide kanten. Maar uiteindelijk zwijgen de geweren. De veenbrand dooft. In de namiddag van 7 mei 1945 komt de laatste oorlogshandeling op Nederlands grondgebied ten einde. Volgens schattingen zijn op deze dag over de vijftig mensen omgekomen, waarmee het de bloedigste dag voor Amsterdam is geworden, het bombardement op de Fokkerfabrieken uitgezonderd. Hoewel: oorlogshandeling, het was feitelijk geen oorlog meer, het was een schemering bij daglicht, een wrede en waarschijnlijk ook domme en onnodige uitbarsting van chagrijn en geweld, terwijl het juist zo fijn lenterde en iedereen alleen maar blij had moeten zijn en opgelucht dat de narigheid voorbij was.

Schijnsel van gaslampen

Naar het gevoel van de nieuwe burgemeester Feike Boer zijn de Duitsers 'heer en meester' in zijn stad. Hij en zijn medebestuurders voelen

zich 'een beetje onzeker', zal hij later toegeven, en De Boer ervaart dan ook 'een zekere verlichting' als hij om negen uur 's avonds een Canadese stem hoort. Voor die verlichting valt iets te zeggen. Mogelijk is de burgemeester zijn besluit om feesttenten op de Dam te bouwen ruim voor het arriveren van de geallieerden nog niet vergeten. Of misschien vindt hij achteraf dat hij meer voorzorgsmaatregelen had moeten treffen met betrekking tot de Kriegsmarine in De Grootte Club, dat is ook goed denkbaar. In ieder geval blijkt er dus een Canadese militair in de stad te zijn. Het is majoor Hamish

Taite van het Eerste Canadese leger en hij heeft *mayor* De Boer gebeld en hem verzocht naar het stadhuis aan de Oudezijds Voorburgwal te komen. De majoor zelf is daar al. De burgemeester en zijn secretaris, beiden vermagerd, en de secretaris gezeten op het achterspatbord van zijn rijwiel zonder zadel, fietsen op massieve banden naar de Prinsenhof op de Wallen (nu Hotel The Grand).

Bij aankomst zien zij twee Canadese tanks in het schijnsel van gaslampen en vrijwel geheel bedolven onder enthousiaste kinderen. Binnen, in de vergaderruimte, blijkt de Canadees de enige gebruikte en weldoorvoede van de aanwezigen te zijn. Taite eist dat Dr Hans Schröder wordt ontboden. De Ortskommandant, woonachtig in Amsterdam-Zuid, verschijnt even later en biedt de Canadese militair een hand aan, die wordt geweigerd. Schröder is dat wel gewend – ook de eveneens aanwezige BS-commandant Overhoff had zijn hand al eens ingetrokken toen Schröder die van hem uitstak. De Ortskommandant accepteerde de situatie zoals die was – opnieuw. 'Vandaag hebben uw soldaten hier in Amsterdam op ergerlijke wijze de beest uitgehangen en nog enige burgers gedood,' sprak Taite. 'Wilt u noteren, ten eerste, dat ik u voor dergelijk optreden persoonlijk verantwoordelijk stel en dat het bij herhaling bijzonder slecht met u zal aflopen.' Voorts moeten alle Duitse militairen nog dezelfde nacht in kazernes worden geconcentreerd. Als dat morgenochtend niet blijkt te zijn gebeurd, wordt Schröder er persoonlijk op aangesproken. De Duitsers mogen vooralsnog hun wapens houden.

Hans Schröder klakt de hakken tegen elkaar, hij saluëert en zegt: 'Vielen Dank, Herr Major.' De Ortskommandant draait zich ter plekke om en verdwijnt met zijn adjudant in de inmiddels donkere stad. 'Ziezo,' zegt commandant Taite, 'dat hebben we gehad. Hij was nogal tam, vond

ik. Hij weet waarschijnlijk niet, dat die twee tanks van mij de enige geallieerde macht ten westen van Hilversum zijn en dat de rest morgen pas kan komen.'

In werkelijkheid is de correcte en betrouwbare Schröder alleen maar blij dat het gezag nu definitief uit Duitse handen is. Eindelijk geen spanningen meer, geen anarchie en wanorde en links en rechts brandjes hoeven te blussen.

Ook Feike de Boer is blij. Voor hem is de aanblik van een bescheiden Ortskommandant na jaren van buigen en verbergen voor Duitsers 'de onderstreping van het feit, dat het nu toch wel degelijk met de Duitsers was afgelopen'. 'Het was voor Amsterdam werkelijk een historisch moment, en geen bevrijdingsscène heeft naderhand meer indruk op mij gemaakt dan deze.'

Maar impliciet krijgen ook de BS een oorvijg. Als generaal Foulkes hoort dat een van zijn Canadese militairen bij Amsterdam is gedood door een kogel uit een stengun – van een BS'er dus – geeft hij opperbevelhebber prins Bernhard een laatste waarschuwing. Nóg zo'n incident en de staat van beleg wordt afgekondigd, houdt hij de hevig protesterende prins van Oranje voor. Bij nader inzien blijkt het beschieten van een passerende Canadese auto door BS'ers geen dode, maar slecht een gewonde te hebben opgeleverd. Evengoed krijgen de BS-commandanten in de grote steden te horen dat de Strijdkrachten vanaf dinsdagochtend 8 mei slechts ongewapend de straat op mogen en dat bij overtreding hard zal worden opgetreden. Een oorvijg met vernederende trekken.

Niettemin lopen heel wat BS'er die dinsdagmorgen kalmpjes met hun stenguns door de stad. Ze bewaken onder andere De Grootte Club als de Dam volstroomt met blijde mensen rond de Seaforth Highlanders onder aanvoering van kolonel Irving Bell. Hollandse liedjes vullen het plein tussen Krasnapolsky en Paleis, notabelen

Speciaal voor VN-lezers

Multimedialeverhaal

Op www.zwartemaandag.nl staat een bijzondere multimediale longread – journalistieke novelle – over de gebeurtenissen op 7

mei 1945: het complete verhaal van Auke Kok met meer beelden en video. De toegang tot deze longread bedraagt normaal € 2,99. Voor de abonnees van Vrij Nederland is het gratis t/m 13 mei. 'Vrolijke, zwarte maandag' is een gezamenlijke productie van Vrij Nederland en Fosfor, digitale uitgever van journalistieke en literaire non-fictie. Zo krijgt u gratis toegang tot de longread:

- Ga naar www.zwartemaandag.nl
- Klik op de 'Lees'-knop
- Vul uw emailadres in en bedenk een wachtwoord
- Klik op 'Meld aan' en vervolgens op 'Vul kortingscode in'
- Vul kortingscode 7meivrijnederland in en lees het verhaal.

Vlnr: 8 mei, eindelijk Canadese tanks op de Dam; het feest op de Dam, niemand denkt meer aan de gruwelen; een padvinder en een Canadese soldaat

spreken. Majoor Carel Overhoff prijst de Binnenlandse Strijdkrachten, burgemeester De Boer prijst de bevolking, de luid toegejuichte premier Gerbrandy prijst ons mooie vaderland. En als dan het *Wilhelmus* klinkt uit duizend kelen houden velen het niet droog. Niemand denkt meer aan de gruwelen van een etmaal eerder, aan de veenbrand die pas laat kon worden gedoofd. Niemand lijkt er verder nog bij stil te willen staan. Een enkeling wijdt nog woorden aan de oorlogsmisdaders in De Groote Club die berecht moeten worden. Maar er zijn tijdens de Drie Dwaze Dagen niet alleen in de schaduw van De Bijenkorf maar op zoveel andere plaatsen mensen gesneuveld. Zelfs op de Dam was op 5 mei, twee dagen voor het beruchte schieten vanuit De Groote Club, al geweervuur, aan de andere kant van het plein waar de SS'ers zaten. Om half tien in de ochtend werd, aldus een politierapport, door leden van de Nederlandse SS herhaalde malen op het aanwezige publiek geschoten. Er vielen vier slachtoffers. Oorzaak, volgens het rapport, de vreugdestemming onder de mensen. 'Of de slachtoffers gedood dan wel gewond waren kon niet worden nagegaan daar het niet mogelijk was in de nabijheid te komen.'

'Niemand zocht het uit, pers noch justitie. Het was pure oorlogsmisdaad'

De nuchterheid van de politiemans is illustratief voor de atmosfeer in de stad – er kunnen doden zijn gevallen maar daar valt verder niets meer aan te doen. Het overzicht ontbreekt. We moeten verder. Op een uiterst pragmatische, zelfs koele toon rondt het *Amsterdamsch Dagblad*, voorzetting van het illegale blad *Radio Oranje*, een verslag van de straatgevechten af met: 'Na onderhandelingen, gevoerd tusschen de commandanten der strijdende partijen, werd bekend gemaakt, dat het incident een gevolg was van een betreurenswaardig misverstand.' Daar kunnen de mensen het mee doen. Niemand behalve de nabestaanden lijkt baat te hebben bij een gerechtelijk onderzoek omtrent 7 mei. Het napluizen van de toedracht zou onherroepelijk de rol van de BS ter sprake brengen en dan zou algemeen bekend worden dat vaak maar wat werd gedaan, dat er veel onduidelijkheid was, dat bevelen domweg niet werden opgevolgd. En dat alles onder de bezielende leiding van prins Bernhard. Het is misschien zoals Joop Bobeldijk, zoon van een doodgeschoten BS'er het op AT5 zei: 'Mijn vader is doodgeschoten zonder een logische reden. Zo'n oorlogshandeling in een naoorlogse situatie, ik kan dat niet rijmen.' Want ja: 'Niemand zocht het uit, pers noch justitie. Het was pure oorlogsmisdaad. Er viel zoveel te organiseren, het gezag moest worden hersteld. Het incident werd als een minder belangrijke zaak terzijde geschoven.' Bovendien: 'Het combineerde ook niet zo best met het vreugdegevoel dat de Nederlanders hadden moeten hebben.'

Geef mijn man terug

Het vreugdegevoel overheerst op dinsdag 8 mei als de Canadese tanks over de Dam rollen en het land de plaatjes krijgt voorgeschoteld waaraan het zich kan optrekken. De mensen hebben eten nodig en bovendien, de daders worden de volgende morgen in alle vroegte afgevoerd. Er

komen Canadese vrachtwagens de Paleisstraat ingereden, ze houden halt voor nummer 1 en ze stromen vol met Duitsers. Met tientallen tegelijk lopen de leden van de Kriegsmarine door de statige entree naar buiten, hun kloffie over de schouders, ongevaarlijk, bijna als gewone mensen. Amsterdammers komen eropaf en ze brengen volgens de *Volkscrant* 'woeste, hartstochtelijke kreten' voort. 'Een schreeuw van verachting' stijgt op als de zoveelste vrachtwagen wordt volgeladen. *Wir fahren gegen England*, zingen enkelen, gevolgd door *sieg Heil!* Ze kunnen dat rustig doen, de moffen hebben toch geen wapens meer.

'Geef mij mijn man terug,' roept een vrouw, maar haar man komt evenmin terug als de laatste steen boven zal komen. Het enige wat vaststaat is dat de trucks met bezetters wegrijden van de Dam, en van alle steunpunten en kazernes in de stad, en dat ze koers zetten naar het Westelijk Havengebied. In een oude Fordfabriek aan de Hemweg zullen ze met zijn allen door elkaar lopen, onherkenbaar, onoproepbaar, totdat ze allemaal naar hun eigen land terug mogen, met achterlating van een verarmde, geteisterde stad en verwoeste Wehrmachtarchieven.

Nederland kijkt niet om, maar vooruit, er is genoeg te doen. ■

Dit verhaal kwam tot stand met steun van het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten, www.fondsbjp.nl

Met dank aan: Gerard Aalders, Jac Baart, David Barnouw, Hubert Berkhout, Mirjam Gulmans, René Kok, Peter Kroesen, Maurice Laarman, Jon van der Maas, Norbert-Jan Nuij, Bert Reijnen, Marcel van Schagen, Eric Slot, Frits van Suchtelen, Paul van Tienhoven, Dick Verloop, Johan Wieland, Verzetsmuseum, NIOD, Nationaal Museum, Stadsarchief Amsterdam, Bundesarchiv, Historisches Marinearchiv, Militärarchiv